

Substantivet *motor*

"Motor" är ett substantiv som det nog är få som tycker att de behöver fråga något om. Alla vet vad en motor är: den är en maskin som sitter i en bil, en båt eller ett flygplan och ger drivkraft åt föremålet i fråga. Ordets historia är dock helt annorlunda. Etymologiska ordböcker är ense om att ordet kommer från latinet och att ordet där har samma form; vi anser alltså att vi vet att vi talar om *motor*, *motoris* (maskulinum), ett så kallat nomen agentis till verbet *movere* 2, "röra" eller "sätta i rörelse". På samma stam finns på svenska verbet "motivera" och substantiven "motiv" och "motivation", för att bara nämna några få. Eftersom *motor* är i genus maskulinum bör det betyda "en person som sätter i rörelse".

Märkligt nog är inte *motor* ett ord som romarna själva använde särskilt ofta. I själva verket förekommer det endast en gång i den romerska litteraturen. Det var epigramförfattaren Martialis (som levde under andra halvan av 100-talet e.Kr., alltså under tidig kejsartid) som använde det i bok elva av sina epigram inleder han nr 39 med att tala till sin gamle slav Charidemes (min översättning):

*Cunarum fueras motor, Charideme, mearum
Et pueri custos adsiduusque comes.*

Du, Charidemes, var den som satte min vagga i gungning
Du var min vakande vän, följde mig i mina spår.

För Martialis var en *motor* två saker den inte är i dagligt tal idag, nämligen en person som fick en vagga att gunga fram och tillbaka. I engelskan är detta den äldsta betydelsen och användes om Gud, som är *primus motor* det vill säga Skaparen. Denna teologiska betydelse är belagd från 1400-talet och är knappast obsolet ännu. Från 1500-talet användes ordet *motor* om en andlig drivkraft, till exempel kärleken, "Love is the weight and motor of the soule" (1641). Den kunde också från 1600-talet användas om världsliga personer som startar exempelvis en politisk rörelse. Inom anatomin är en *musculus motor* en muskel som rör en del av kroppen.

Det är inte förrän från mitten av 1800-talet som ordet *motor* börjar användas om maskiner som skapar en kraft som kan driva fordon och andra maskiner. (Källa: *Oxford English Dictionary*, ed. 3). Vi talar om explosionsmotorn, elmotorn eller raketmotorn, men vid ångdrift används "maskin": ångmaskinen eller ångturbinen. Ordet *motor* är i sin moderna användning en metafor för en av de äldre betydelserna. I franskan fungerar *moteur* på det hela taget likadant (Larousse, *Dictionnaire étymologique et historique du français*, 2011).

I den moderna, tekniska betydelsen, används ordet *motor* i första hand om en maskin som får en stång eller rör att rotera runt sin egen axel med en kraft som kan användas till exempel för att få ett hjul att snurra eller en hammare att slå. Med andra ord: en roterande kraft. Raketmotorn skapar onekligen en påskjutande, linjär kraft, men denna användning förefaller vara en senare konstruktion som tar fasta på motorns förmåga att sätta något i rörelse, inte i rotation.

Kort sagt: i sin moderna användning betecknar *motor* en maskin, inte en person, som skapar en kraftfull, oftast högvarvig rotation, inte en rörelse som går fram och tillbaka eller ens linjärt rakt framåt.

Ordet *motor* är därmed ett utmärkt exempel på ett ord, vars metaforiska betydelse blivit så användbar och vida spridd att den nästan helt har uttraderat den ursprungliga betydelsen. Man vågar till och med gissa att om en modern person får frågan vilken betydelse som är den ursprungliga och vilken som är den överförda, skulle han eller hon förmodligen anse att den moderna betydelsen är den ursprungliga och att den som egentligen är den äldsta är någon form av metafor för den moderna motorn.

4 maj 2019.